

חשש החלפת מזון בעת הובלתו בצה"ל

הרב דוד פייג, רס"ן - ראש מדור בקרה וביקורת

- א. הקדמה
- ב. בשר שנתעלם מן העין
- ג. כשאין לגוי הנאה מההחלפה
- ד. זמן מועט
- ה. מרתת
- ו. המציאות הצבאית
- ז. סיכום

א. הקדמה

במאמר זה נדון האם יש לאסור מזון שהובל ע"י חייל שאינו יהודי. מקור הסוגיא הוא במסכת חולין: 'בשר שנתעלם מן העין', ואנו נבדוק האם אותו דין שייך גם בהובלת מזון בצה"ל.

ב. בשר שנתעלם מן העין

הגמרא במסכת חולין¹⁹ דנה בכבשר שנתעלם מן העין:

"אמר רב: בשר, כיון שנתעלם מן העין - אסור. מיתבי, רבי אומר: מקולין וטבחי ישראל, בשר הנמצא ביד עובד כוכבים - מותר! נמצא ביד עובד כוכבים שאני, תא שמע: תשע חנויות כולן מוכרות בשר שחוטה, ואחת מוכרת בשר נבלה, ולקח מאחת מהן, ואינו יודע מאיזה מהן לקח - ספקו אסור, ובנמצא - הלך אחר הרוב! הכא נמי: בנמצא ביד עובד כוכבים. תא שמע: מצא בה בשר (אם חי) - הלך אחר רוב טבחים, ואם מבושל - הלך אחר רוב אוכלי בשר, וכי תימא: הכא נמי בנמצא ביד עובד כוכבים, מבושל - הלך אחר רוב אוכלי בשר? ונחזי, אי דעובד כוכבים נקיט ליה, אי דישאל נקיט ליה! הכא במאי עסקינן? בעומד ורואהו; תא שמע: נמצא בגבולין, אברים - נבלות, חתיכות - מותרות, וכי תימא: הכא נמי - בעומד ורואהו, אברים - נבלות, אמאי? מידי הוא טעמא אלא לרב, הא איתמר עלה; רב אמר: מותרות משום נבלה, ולוי אמר: מותרות באכילה.

והא דרב, לאו בפירוש אתמר אלא מכללא אתמר, דרב הוה יתיב אמברא דאישתטית, חזיא לההוא גברא דהוה קא מחוור רישא, נפל מיניה, אזל אייתי סילתא, שדא - אסיק תריין; אמר רב: עבדי נמי הכי? אסרינהו ניהליה. אמרי ליה רב כהנא ורב אסי לרב: דאיסורא שכיחי, דהתירא לא שכיחי? אמר להו: דאיסורא שכיחי טפי. וכי מכללא מאי? פרוותא דעובדי כוכבים הואי: תדע, דקאמר להו: דאיסורא שכיחי טפי. אלא רב היכי אבל בשרא? בשעתיה, דלא עלים עיניה מיניה, איבעית אימא: בציירא וחתומא, ואי נמי: בסימנא, כי הא דרבה ב"ר הונא מחתך ליה אתלת קרנתא."

רש"י מבאר את הסוגיה:

"שנתעלם מן העין - שהיה שעה אחת שלא ראהו ואפילו היה מונח על שלחנו. אסור - שמא נתחלף בנבלה. נמצא ביד עובד כוכבים שאני - שהיתה בחזקת המשתמר והוא לא שחטה וטרפה לא מכרו לו למוכרה כאן, אבל בשר המונח שמא עורבים חלפוהו. ספקו אסור - דנפקא לן מקראי... דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי וזה מן הקבוע לקח, אבל נמצא דנייד הלך אחר הרוב, דהשתא לאו קבוע הוא... מותרות משום נבלה - דלא מטמאי ואי אכיל לה לא לקי דספק הוא ומיהו באכילה אסורה ואילו אברים ניהו מחזקינן להו בודאי נבלה ולקי".

מהגמרא ומדברי רש"י עולה שלדעת רב בשר הנמצא ברחוב, חוששים שמא עורבים החליפוהו, אף אם נמצא על שולחנו של היהודי. אך לצד זאת לא חוששים בעיר שהשוחטים בה רובם ישראל והבשר נמצא ביד הגוי שהחליפוהו בבשר נבילה, מכיוון שדנים ע"פ הכלל כל דפריש מרובא פריש, ותולים שמדובר בבשר כשר לאכילה שהגיע משוחטי ישראל (במקרה שלקח מאחת מחנויות הבשר בעיר ואחת מהם הינה של גויים, אך אינו יודע מאיזו חנות הגיע הבשר, אין דין כל דפריש מרובא פריש, אלא דינו כדין קבוע שכל קבוע כמחצה על מחצה דמי ואסור).

והבית יוסף²⁰ הביא, כדרכו, את לשונות הראשונים בסוגיא. תחילה הביא את דברי הרא"ש:

"וכתב הרא"ש (סי' כ) אמר רב בשר שנתעלם מן העין אסור ואפילו בעיר שרוב טבחים ישראל דחיישינן שמא עורבים הביאו נבלה והחליפוהו ואפילו בבהמה שלמה כדמוכח בשמעתין וחומרא יתירא היא וכ"כ התוספות (ד"ה אמר). וכתב עוד הרא"ש (סי' כב) רש"י פסק (צה: ד"ה רב הונא) דלית הלכתא כרב...".

בהמשך דבריו מתייחס הבית יוסף לפסיקת הרשב"ם:

"והרשב"ם תירץ דהא דפסקינן הכא דלא כרב היינו היכא שמצא הבשר במקום שהניחו, דלא חיישינן שמא עורב החליפו והביאו באותו מקום עצמו, אבל היכא שנטלו העורב והחזירו חיישינן שמא החליפו והני עובדי איכא למימר דהוו בעיר שרובה גוים וכיון שנאבד איכא למיחש טפי".

בשם הגהות מימוניות כתב הב"י:

"וכתבו הגהות מיימון בפ"ח מהלכות מאכלות אסורות (אות ו) שרבינו תם וכל רבותינו שבצרפת פסקו דאין הלכה כרב וכתב הר"ן שהרז"ה סובר כדעת רש"י דפסק הלכתא כלוי ובספר התרומה (סי' מז) ג"כ פסק כלוי".

בעל התרומה פוסק כלוי, אך הב"י מסביר את שיטת בעל התרומה כדעת לוי באופן הבא:

"ומיהו סובר ז"ל דעד כאן לא שרי לוי אלא בבשר הנמצא בעיר שטבחיה ישראל דלעורבים דעלמא לא חיישינן ואי נמי בעיר שטבחיה גוים כגון שהניחה בביתו ומצאה במקום שהניחה דכל כהאי גוונא לא חיישינן לעורב אבל בעיר שטבחיה גוים ומצאה במקום שלא הניחה חיישינן דילמא אחלפוה עורבים דמדוכתייהו שקלי והני עובדי דגבא דבישראל וכרכשא דהתם לא מצאה במקום שהניחה ובכי הא מודה לוי דבעי טביעות עינא או סימנא עכ"ל: וכתב עוד בספר התרומה (שם) אם הניחה בשוק בין הגוים אפילו מצאה במקום שהניחה אסורה אם אין מכירה בסימן או בטביעות עין וכן אם שולח ביד נכרי הדין כן".

הב"י מביא את דעתו של הרשב"א בחלוקה בין האם בעיירה רוב השוחטים הינם גויים או רובם ישראל:

"וכתב הרשב"א (צה, א ד"ה פסק) נראה דמה שכתב שאם הניחה בשוק בין הגויים אסורה היינו ברוב טבחי גוים אבל ברוב טבחי ישראל הא אמרינן לעיל למאן דאית ליה דבשר שנתעלם מן העין דשרי... וכתב בתשובה (ח"א סימן קז) על ראובן שלקח בשר במקולין ושלחו ע"י שלוחו גוי בלא חותם והודיעו שהוא מפליג ואין לו בו טביעות עין שורת הדין נראה לי שהוא מותר וכל שרוב טבחים ומקולין ישראל פשיטא דהיינו בשר הנמצא ביד גוי שהוא מותר דבנמצא הלך אחר הרוב, אלא אפילו לא היו רוב טבחים ומקולין ישראל איפשר להתיר בדיעבד אם אי אפשר לו להחליף".

אם כן, הרשב"א פוסק כלוי שבשר שנתעלם מן העין מותר, אך מבאר שדעתו של לוי להתיר בשר שנתעלם מן העין היא רק כאשר רוב השוחטים בעיירה הינם ישראל, אך אם רובם גויים ניתן להקל רק בדיעבד במידה ולא יכול להחליפו.

הב"י הביא את שיטת הרי"ף והרמב"ם שפוסקים כרב:

"אבל הרי"ף (לג, ב) פסק הלכה כרב וכן כתב הרמב"ם".

והרמב"ם¹ פוסק (מקורו ברי"ף):

"עשר חנויות, תשע מוכרות בשר שחוטה ואחת מוכרת נבלות ולקח בשר מאחת מהן ואינו יודע מאיזה מהן לקח, הרי זה אסור שכל קבוע כמחצה על מחצה דמי, אבל בשר הנמצא מושלך בשוק הלך אחר הרוב דכל דפריש מרובא פריש, אם היו רוב המוכרים עכו"ם אסור, ואם היו רוב המוכרים ישראל מותר".

וממשיך הרמב"ם² ופוסק להלכה בנוגע לבשר שנתעלם מן העין:

"וכן בשר הנמצא ביד עכו"ם ואינו ידוע ממי לקח אם היו מוכרי הבשר ישראל מותר, זה הוא דין תורה, וכבר אסרו חכמים כל הבשר הנמצא בין בשוק בין ביד עכו"ם אף על פי שכל השוחטין וכל המוכרין ישראל, ולא עוד אלא הלוקח בשר והניחו בביתו ונעלם מן העין אסור, אלא אם כן היה לו בו סימן או שהיה לו בו טביעת עין והוא מכירו ודאי שהוא זה או שהיה צרור וחתום".

הבית יוסף הביא את דברי המגיד משנה:

"וכתב הרב המגיד (הי"ב) זהו דין תורה וכבר אסרו חכמים וכו' שם אמר רב בשר שנתעלם מן העין אסור ופסקו הגאונים כרב וכן דעת קצת האחרונים והקשו עליו מהא דתשע חנויות דקתני ובנמצא הלך אחר הרוב ותירץ בנמצא ביד גוי ולפי סוגיא זו אף על גב דרב אסר בשר שנתעלם בנמצא ביד גוי כיון שהוא בחזקת משתמר ורוב המוכרין שבעיר מוכרין בשר כשרה מותר וזה דעת רוב המפרשים.

ורבינו (הרמב"ם) שכתב דכשנמצא ביד גוי אסור נראה שסמך על מה שאמרו בירושלמי דשקלים (פ"ז ה"ב) ובנמצא הלך אחר הרוב, א"ר יוחנן בשר הנמצא ביד גוי כנמצא בפלטיא והוא שראו אותו יוצא ממקולין של ישראל, רב נחית לתמן חמיתון מקילים וחמר עליהון אלמא דטפי אסור נמצא ביד

1 הלכות מאכלות אסורות ח, יא.

2 הלכה יב.

גוי מנמצא בפלטיא ואין צ"ל מבשר שהניח בביתו ומצאו במקום שהניחו
 שאסור לדעת רב שהרי יש לחוש כשנמצא ביד גוי שמא תחילתו מן האסור
 הוא ואף ע"ג דלמיעוטא לא חיישינן וסוגיין היא עיקר לענין דינא אבל כיון
 דחזינן בירושלמי דרב משום חומרא אמרה ודאי בכל גוונא היא ונמצא ביד
 גוי נמי אסור זהו דעת רבינו ואינו מתחוור לפי גמרתנו וכבר כתבתי שדעת
 הרבה מן המפרשים לומר דבנמצא ביד גוי במקום שרוב טבחי ישראל מותר
 ומכל מקום ראוי להחמיר בדבר".

המגיד משנה מבאר שישנה מחלוקת בין הירושלמי לכבלי בהבנת פסיקתו של רב בדין בשר
 שנתעלם. לשיטת הירושלמי כל דינו של רב הינו חומרא ורב החמיר עליהם, כיוון שראה
 שבכבל היהודים מקילים, ולכן אסר עליהם רב בשר שנתעלם מן העין ואף החמיר עליהם
 כאשר רוב השוחטים הם ישראל. ולא ככבלי הסוכר שבנמצא ביד גוי כשרוב הטבחים הינם
 מישראל מותר, ומכל מקום ראוי להחמיר.

המגיד משנה ממשיך ומבאר את דעת הרמב"ן והרשב"א בדין תלאו במסמר שחשש
 שיחליפוהו חיות או שרצים :

"ויש מן המפרשים שכתבו דהא דרב דוקא שהניחה במקום שעופות או
 שרצים יכולים להביא אחרת במקומה אבל תלאו במסמר וכיוצא בו שאי
 אפשר לשרץ ליטול ולהניח בכיוצא בזה מותר וזה דעת הרמב"ן (צה, א ד"ה
 נמצא) והרשב"א".

"וכתב עוד הרב המגיד (הי"ב) דע שיש מן האחרונים שפסקו כלוי דפליג
 אדרב ושרי בשר שנתעלם וכן דעת הרשב"א (ת"ה שם לא, א-ב) וכתב והוא
 שמצאה במקום שהניחה, ואם הוא בביתו אפילו רוב טבחים גוים, ואפילו
 הניחה בשוק והוא שהיו רוב טבחי ישראל, אבל אם לא מצאה במקום
 שהניחה, כיון שאינו מכירה בדין הוא לחוש, ואפילו הניח עשר ומצא תשע
 כיון שאין לו בהם סימן או טביעות עין עכ"ד, ודברי רבינו והגאונים עיקר
 להחמיר עכ"ל".

הב"י יוסף פוסק להלכה כדעת הרי"ף והרמב"ם שפסקו כרב :

"ולענין הלכה כיון שהרי"ף והרמב"ם מסכימים לפסוק כרב יש לאסור בשר
 שנתעלם מן העין ואין לו בו סימן ולא טביעות עין אלא אם כן תלאו במסמר
 וכיוצא בו שאי אפשר לשרץ ליטול ולהניח".

השולחן ערוך³ כתב כרמב"ם:

"בשר הנמצא מושלך בשוק, הלך אחר הרוב, דכל דפריש מרובא פריש; אם היו רוב המוכרים עו"ג, אסור. ואם היו רוב המוכרים ישראל, מותר. וכן בשר הנמצא ביד עו"ג ולא נודע ממני לקח, אם היו מוכרי הבשר ישראל, מותר. זה דין תורה; וכבר אסרו חכמים כל הבשר הנמצא, בין בשוק בין ביד עו"ג, אעפ"י שכל המוכרים וכל השוחטים ישראל. ולא עוד, אלא הלוקח בשר והניחו בביתו ונעלם מן העין, אסור, אלא אם כן היה בו סימן או שהיה לו בו טביעות עין והוא מכירו ודאי שהוא זה, או שהיה צרור וחתום."

בהלכות תערובות⁴ אסר השו"ע בשר הנלקח מן החנות מדין קבוע מן התורה, ובשר שנתעלם מן העין ונמצא בשוק או ביד גוי אסר מדרבנן:

"ט' חנויות מוכרות בשר שחוטה, ואחת מוכרת בשר נבילה, ולקח מאחת מהן ואין ידוע מאיזה מהן לקח, הרי זה אסור, שכל קבוע כמחצה על מחצה דמי. אבל בשר הנמצא בשוק, או ביד עובד כוכבים, מותר, כיון שרוב החנויות מוכרות בשר שחוטה, דכל דפריש מרובא פריש. זהו דין תורה, אבל חכמים אסרוהו אף על פי שכל השוחטים וכל המוכרים ישראל."

הרמ"א בהגהותיו מסייג את הסיטואציה בה מתרחשת המציאה של הבשר שנתעלם מן העין ואסרוהו חכמים:

"והא דאמרינן כל דפריש מרובא פריש, היינו שלא פירש לפנינו, אבל אם פירש לפנינו או שרואה כשהאינו יהודי לקחו, הוי כאילו לקחו משם בידו."

בסעיף ב פוסק השו"ע, שאם תלה כלי מלא חתיכות בשר ונשבר הכלי והחתיכות נפלו לארץ ואין לו בהם סימן, אסור, שמא גררו אותם חיות או שרצים. אבל אם היה מקובע במסמר ואין אפשרות לגרירתו מותר. וממשיך המחבר: "אולם יש מתירין בבשר שנתעלם מן העין אם מצאו במקום שהניחו". ועל כך פוסק הרמ"א שהמנהג להקל כסברא האחרונה ואף להקל אפילו אם הבשר נמצא בידי הגוי במידה וכל המוכרים הינם ישראל ומכולתם כשרה.

מכאן אנו רואים מחלוקת עקרונית ומשמעותית בין דעת הרמ"א לדעת המחבר בכל דין בשר שנתעלם מן העין. השו"ע פסק לאיסור בשר שנתעלם מן העין, אלא אם כן היה מקובע במסמר ולא ניתן היה להחליפו בבשר אחר. והרמ"א מיקל כדעת ה"ש מתירין שהביא השו"ע ואף מיקל וסובר שאין חשש כלל כאשר המוכרים הינם ישראל ואפילו אם הבשר נמצא בידו של הגוי.

3 יו"ד סג, א.

4 קי, ג.

ומבואר שהרמ"א פסק להלכה כדעת לוי בהבנת שיטת בעל התרומה, ואילו בעל השו"ע פסק כדעתם של הרי"ף והרמב"ם שפסקו כשיטת רב. ודעת היש מתירין שמביא השו"ע בסוף דבריו בנוגע למציאת הבשר במקום שהניחו שניתן להקל בכך ולא חוששים לאחלופי ואף מקבל אותה הרמ"א כמנהג להלכה, הינה שיטת הרשב"א שפסק גם הוא כדעת לוי להלכה. אמנם נראה שהנידון שלנו, הובלת מזון בצה"ל, אינו דומה לשר שנתעלם מכמה טעמים:

ג. כשאין לגוי הנאה מההחלפה

והנה, ראוי להתבונן ולשאול האם תמיד יש חשש שגוי יחליף את הבשר של ישראל כגון להכעיסו ולהחטיאו או שכל החשש בדין בשר שנתעלם מן העין הוא מהחלפת הגוי את בשרו של היהודי משום שלגוי יש רווח והנאה מכך?

הפרי מגדים⁵ מבאר שבבית עכו"ם כל דחיישינן לאחלופי שנהנה בו לא אמרינן ספק דרבנן לקולא, דרגיל וקרוב לוודאי הוא ומשום כך הובא ביורה דעה⁶ באיסור דרבנן בלא חותם אסור בדיעבד, ואולם אם לא נהנה, קיימא לן דלא חיישינן לאחלופי. יוצא מתוך דבריו של הפרי מגדים שדנים דין בשר שנתעלם מן העין ונמצא בידו של גוי לאיסור רק אם לגוי יש הנאה מהחלפת הבשר.

אמנם בשו"ת אדמו"ר הזקן⁷ מובא שהסיבה שהחמירו בבשר שנתעלם מן העין שנדרש חותם אחד, כשנמצא בידי הנכרי אפילו בדיעבד ולמרות שנאסרה רק בגזרת חכמים, היא משום שהיא מילתא דשכיחא טובא ומצוי רבות שמחליפים הנכרים להנאתם, אבל בספק דרבנן רגיל, שלא מצינו שגזרו עליו חכמים במיוחד, דנים ספיקא דרבנן לקולא ואפילו בספק שקול. ועל כן סובר אדמו"ר הזקן שיש דין מיוחד לבשר שנתעלם מן העין למרות דינא דגמרא מכיוון שהגויים חשודים על החלפה לצרכי הנאתם ומצוי הדבר רבות ולכן ישנה גזירה מיוחדת בכך.

בשו"ת פרח שושן⁸ הביא את המנהג שנוהגים בכפרים לשלוח גבינות לעיירות ע"י גוי משרת ללא חותם או סימן, רק כותבים את מספר החריצים (חתיכות הגבינה) שיגיעו בגבינה. והרב (בעל גינת ורדים) שניסה לברר ולהעמיד את המנהג כתב שלא הצריכו חותם, אלא במקרה שיש חשש לאחלופי משום הנאת הגוי, אך כאשר אין הנאה לגוי אין חשש שיחליף. וכמובא בתוספות במסכת ע"ז⁹ במקרה שזרק גוי בשר נבילה לקדירה, פירש ר"י שהסיבה

5 או"ח לב, אשל אברהם ס"ק יג.

6 קיח, א.

7 סימן יא.

8 יר"ד כלל א, סימן ג.

9 יב, א.

שהגוי עשה זאת כי יש לו הנאה מכך, זרק בשר כחושה ושקיל שמינה כדי להרוויח, אבל לא חוששים שיעשה זאת בחינם כדי להכשיל את ישראל אפילו הולך למרחוק. ומזה הטעם מאפשרים כל יום לשפחות הגויות להתעסק במזון בבתי ישראל ולא חוששים שתטיל איסור לתוכו בכוונה ואין כאן בשר שנתעלם מן העין.

בשו"ת אגרות משה¹⁰ הביא שהתוספות, הרא"ש והר"ן סוברים שלא חוששים לאסור, שמא יערבו ויחליפו הגויים את הבשר הכשר בבשר טרף בכדי להכשיל את ישראל כאשר לא ירוויחו מכך כלום להנאתם. בתוספות מפורש שאף לכתחילה אין לחוש ומזה הטעם השפחות מכינות את הקדירות בכל יום בבתי ישראל ולא חוששים שמא יתנו בקדירות דבר איסור. אף הרא"ש שמביא שירא שמים ראוי שיחמיר בכך, זה רק מצד שאירע קלקול ע"י השפחות שמבשלות בבתי ישראל שכדי להשביח את חלקה בתבשיל מוסיפה בו חלב להנאתה או שרוצה להתנקם בגבירתה היהודית מפני שהקניטתה ורוצה מתוך כעס להכשילה. אבל בסתם גויים שאין להם בכך הנאה, לא יכשילו בכוונה את ישראל בלהאכילו מאכלי איסור ולכן אף ירא שמיים לא נדרש להחמיר בכך. והוא מוסיף שגם בההיא ארבא דמוריסא כמובא במסכת עבודה זרה¹¹ שלכתחילה היה מותר ליקח המורייס מהם ולא חוששים שייערב יין נסך במורייס, כיוון שהיין במקומו היה יקר מהמורייס ויפסיד את היין ולכן אין חשש בכך שהגוי יערבב ויפסיד ממונו וניתן להתיר אף לכתחילה. ואף שהרשב"א שהובא בב"י הסתפק בכך והתלבט אם כל ההיתר הוא רק בדיעבד אך לא לכתחילה במידה ואין לגוי כל הנאה או רווח מכך, מכל מקום סובר האגרות משה שאין ספיקו של הרשב"א מוציא מידי ודאי דתוספות, הראש והר"ן שהתירו אף לכתחילה ולא חששו שיעשה הגוי דווקא להכשיל את היהודי. ולכן מוסיף האגרות משה בדעת הרמ"א שבגבינות שנעשו לשם גבינה אין חשש שהגוי יוסיף בחליבה או במהלך עשיית הגבינה דבר איסור משום שנעשה לגבינה אף אם ישראל אינו רואהו. ומכיוון שהתוצאה מוכיחה על תחילתה שראו שלשם גבינה הוכנה ממילא ברור שגם החליבה וגם עשיית הגבינה נעשתה בהתאם ללא חשש ערבוב.

ד. זמן מועט

כמו כן, יש להקל עפ"י מה שכתב הש"ך בסימן קיח¹² שיש לחלק בין שולח או מפקיד ושוהה הבשר זמן מרובה אצלו שיש לו זמן להחליפו לצורך הנאתו, לבין כשלוקח את הבשר מהמקולין לזמן מועט ואין לו זמן להתעסק בו ולהחליפו שאין לחשוש בכך. וכפי שכתב

10 יו"ד ג, טז.

11 לד, ב.

12 ס"ק א.

הטור בענייני יין שנמצא בידו של הגוי שאסור לייחד יין לזמן מרובה שמא יחליפו, אך בזמן מועט אין חשש שיחליף הגוי את היין של היהודי.

ה. מרתת

בגמרא בע"ז¹³ מבואר:

"אלו מותרים באכילה, חלב שחלבו עובד כוכבים וישראל רואהו... יושב ישראל בצד עדרו של עובד כוכבים ועכו"ם חולב ואינו חושש ואף אם יש דבר טמא בעדר ויש חשש שיתערב בחלב הטהור ואף אם ישראל יושב ואינו רואה את החליבה כיוון שחושש הגוי שמא ישראל יעמוד מכסאו ויראה אותו עושה את האיסור, ארתותי מרתת, חושש הגוי ולא מערב בו איסור וכשר".

השו"ע¹⁴ פסק שאם אדם משאיר גוי בביתו ויש בו דברים שאפשר יהיה להחליף ולעבור על איסור תורה, אז אם היהודי יוצא ונכנס, מותר, ולא חוששים שמא יחליף בזמן זה משום מרתת לפי שהוא מתיירא בכל שעה שמא יראוני, אבל אם הודיעו שדעתו לשהות אז אסור.

בשו"ת רב פעלים לבן איש חי¹⁵ פסק שאם קדירת תבשיל עומדת בחצירו ומיטת ישראל נמצאת ממול שכשהוא יושב על המיטה הוא רואה את הקדירה, יש להקל למרות שמדובר במצב שישראל ישן בלילה בוודאי, יען שהגוי מרתת וחושב שאולי היהודי מתעורר ויראני, ועל כן לא יעשה איסור ויחטיא את ישראל באכילת איסור.

בתוספתא דמאי¹⁶ מובא שהשולח ביד עכו"ם חושש משום מעשרות ושביעית שמא יחליפם, אבל חמרי גויים הנושאים את הסחורה מן הגורן לעיר לא חוששים לא משום מעשרות ולא משום שביעית מפני שהן בחזקת המשתמר.

משמע שכשהגוי מרתת שמא תתגלה טעותו והחלפתו, בין אם מצד החשש שישראל יראהו ובין אם מצד החשש שתתגלה החלפתו כמובא בתוספתא, אין חשש שהוא ירמה את ישראל וכשילו ועל כן לא נאסור את מלקוחו משום כך.

13 לט, ב.

14 קיח, ו.

15 חלק ג, יו"ד, י.

16 ד, כו.

1. המציאות הצבאית

המציאות אליה אנו נדרשים להתייחסות היא במידה ונהג גוי מסיע מזון מבושל בין יחידות ובהם תבשילי בשר, כגון תבשיל שהוכן במוצב המפג"ד ונדרש להעברתו לחיילים במוצבים הקטנים או כאשר נדרש להעביר ממטבח מרכזי מזון מבושל למטבחי הטייסות או הספינות. המסגרת הצבאית הינה מציאות מלחיצה, הפקודות צריכות להשמר בדייקנות והחיילים חוששים להיענש שמא תתגלה טעותם. על כן נראה שנהג גוי מרתת להחליף את המזון במזון אחר בנוסף לתהליכי פיקוח שונים המתקיימים ביחידות לבירור הגעת המזון ליעדו.

2. סיכום

כפי שהבאנו לעיל, נראה להקל ממספר סיבות וכיוונים שונים שעלו בדעות הראשונים והאחרונים, במסגרת ניוד מזון במערכת הצבאית ולא לחשוש לאיסור מדין בשר שנתעלם מן העין:

1. ראשית ייתכן וניתן לומר שבמידה וניתן התבשיל בידו של הגוי ישירות אין לו גדר נמצא וחשש לבשר שנתעלם מן העין והרי הוא כידו ממש ונשאר בחזקתו ככשר ואף ניתן להקל בכך כדעת היש מתירין שהובא בדעת השו"ע ושפסק אותו להלכה הרמ"א ולהגדירו שמכיוון שהובא אליו ישירות נמצא כעין מקום שהניחו.
2. בדרך כלל הנסיעה הצבאית הינה לזמן מועט וקצר בין המוצבים ואין שהות מספיק לנהג הגוי להחליפו בתבשיל אחר וכדעת הש"ך בזה שבמצב זה אין לאוסרו.
3. במידה ומדובר בתבשיל מבושל לא מצוי הדבר להחליפו ואין כאן מציאות של ודאי או קרוב לודאי שגוי חשוד על החלפה זו ובמציאות של ימינו החלפה במזון ובעיקר בתבשיל מבושל הינה חריגה ולא מתקיימת כדבר שבשגרה.
4. המסגרת הצבאית הינה מסגרת ברורה עם פקודות ברורות והחיילים חוששים להיענש שמא תתגלה טעותם.
5. יש להתחשב בדעתו של הרמ"א שפוסק שבמקום שכל המוכרים הינם ישראל אין חשש לדין בשר שנתעלם מן העין, ואף כאן כל הבשר וכל המוצרים הקיימים במסגרת המערכת הצבאית (שיש לדון בה לפחות כדין עיירה בחו"ל) הינם כשרים המגיעים ממרכז מזון ומקורם בישראל. ואף אם יש לדון בדעת השו"ע, במציאות הדוחק הצבאית ניתן לשקול להקל אף לחיילים מעדות המזרח הפוסקים כדעת השו"ע.
6. הפוסקים דנו ארוכות שכל החשש בהחלפת הגוי הינה כאשר יש לו הנאה מכך, אך במציאות של תבשיל מבושל שהינו ללא סימני היכר אין הנאה משמעותית לגוי

בהחלפה זו, על כן אין כל סיבה לחשוש לכך. ואף שדעת הרשב"א חשש לאסור לכתחילה אין ספיקו מוציא מידי ודאי דתוספות, הרא"ש והר"ן שהקלו בכך כאשר אין הנאה לגוי בהחלפה זו.

7. יש לדון בגדר סימן וחותם בתבשיל, האם כאשר התבשיל הוכן בכלים הצבאיים, בגסטרונומים ובתבניות המסומנות באופן הצהלי ובכלי המשיכה והחופיות הצהליים שהינם מוגדרים מאוד, האם אין בכך גדר סימן וחותם שניתן להקל בכך בנוסף לטביעות העין הקיימת במזון הצבאי. ובנוגע למזון שאינו מבושל נראה שאין כל חשש שיחליפו כיוון שיש בו חותם, סימן וטביעות עין באמצעות האריזות וחותמות הכשרות ועל כן לא הארכתי בכך.

על כן מכל האמור נראה לפסוק להקל במציאות הצבאית, ולאפשר נסיעה של הנהגים הצבאיים אף שאינם יהודים עם המזון המבושל, כשם שנהגו להקל ולא חששו לשפחות שבימיהם שהיו עסוקות בהכנת המזון עבור ישראל.